

LIETUVOS MOKYTOJO SOCIALINIO AKTYVUMO RAIDOS BRUOŽAI

Asmenybės aktyvumas yra viena svarbiausių ir pastovių psichinių savybių, rodančių, kaip žmogus, vadovaudamasis tam tikra motyvų sistema, pagrįsta įgimtais ir įgytais poreikiais, prisitaiko prie aplinkos ir ją keičia. Socialinis aktyvumas yra integrali visuomeninė savybė, kuri apibūdina subjekto būseną veikloje bei elgesyje.

Socialinis aktyvumas nagrinėtinas ir kaip atskiros asmenybės savybė, ir kaip koncentruotas visuomenės nario rodiklis, kuris akumuliuoja daugelį bruožų bei savybių - idėjiškumą, plietišumą, humaniškumą, tautiškumą, darbštumą, dorovingumą, kūrybiškumą ir kt., ir kaip veikla.

Mokytojo socialinis aktyvumas yra motyvuotas, energingas, stipresnis reagavimas į aplinką, sąveika su ja ir ugdymo atitinkama veikla bei pozicija. Šis aktyvumas realizuojamas visuomeninėje-politinėje, tautinėje, darbinėje-profesinėje bei kultūrinėje-buitinėje sferoje.

Mokytojo socialiniam aktyvumui nustatyti taikomi įvairūs kriterijai: intelektualiniai (žinios, kryptingumas ir kt.), praktiniai (savarankiškumas, iniciatyvumas, kūrybiškumas ir kt.), emociniai bei valiniai (pareigingumas, atkaklumas, atsakingumas ir kt.). Vienas svarbiausių mokytojo asmenybės socialinio aktyvumo kriterijų yra veiklos išorinės būtinybės tapimas vidiniu poreikiu.

Socialinio aktyvumo turinį, formas, diapazoną nustato mokytojo požiūris į visuomeninę-politinę veiklą, į profesinį darbą ir mokslinę bei techninę kūrybą, į draugus, kolektyvą, mokinį, į poilsį ir jo organizavimą, dorovės normų laikymąsi buityje, į kultūrinio-estetinio ugdymo veiksmus.

Šiame straipsnyje siekiama bent iš dalies parodyti Lietuvos mokytojo socialinį aktyvumą visuomeninės-politinės sferos istorinių kataklizmų raidoje.

Lietuvos mokytojų visuomeninis-politinis aktyvumas matomas nuo XIX a. pradžios, kai Lietuva po trečiojo Žečpospolitos padalinimo (1795 m.) jau buvo praradusi savo valstybingumą ir

patekusi į Rusijos imperijos "globoją".

XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje veikusiose parapišėse mokyklose dirbo daugiausia vargoninkai, zakristijonai; amatininkai ir parapijos išlaikomi špicolininkai, keliaujantys elgetos ir šiaip šiek tiek pasimokę asmenys. M. Lukšienės duomenimis, vienu metu, pavyzdžiui, šiaulių, Upytės ir Raseinių apskričių parapišėse mokyklose (neskaičiuojant kaimo mokyklėlių mokytojų) iš 75 mokytojų 7 tikriausiai buvo savamoksliai, 45 - šiek tiek lankę vidurinę mokyklą, 7 klierikai, 10 kunigų, 5 vargonininkai ir 1 davatka (1, p. 358). Tai rodo, kad tautos švietimų tuo metu gana daug rūpinosi bažnyčia. Tačiau nė vienas šių mokytojų neturėjo specialaus pedagoginio parengimo. Tiesa I. Mašalskis 1775 m. Vilniuje buvo įsteigęs parapišinių mokyklų mokytojų seminariją, kuri su pertraukomis veikė iki 1832 m.

Vidurinėms mokykloms mokytojus rengė Vilniaus universiteto seminarija. Patys studentai joje pasirinkdavo dėstomąjį dalyką, o pedagogika buvo dėstoma kaip filosofijos sudedamoji dalis. Be to, buvo supažindinama su Lankasterio mokymo sistema, nagrinėjamas Edukacinės komisijos statutai. Kartu iš mokytojų buvo reikalaujama daugiau dėmesio skirti mokymui ir auklėjimui, daugiau įdėti į savo darbą proto ir širdies, pažinti mokinį, jo charakterį, polinkius ir sugebėjimus. Tai mokyklų sekuliarizacijos idėjos, kurios skatino mokytojo socialinį aktyvumą bei kūrybingumą.

1819 m. vietoj uždarytos seminarijos vėl buvo atidaryta seminarija prie universiteto, tačiau ji veikė neilgai ir reikšmingesnės įtakos mokyklos gyvenime neturėjo.

M. Lukšienė nurodo, kad "XIX a. pirmajame ketvirtyje Lietuvos mokykla pergyveno ryškų etapą, kovojant už mokytojo pasaulėžiūros posūkį nuo scholastikos į šviečiamosios epochos mokslo ir visuomeninės minties laimėjimus" ir kad "toje kovoje svarbiausias iniciatorius buvo universitetas" (1, p. 370).

Nors vėliau, ypač įsigalėjus reakcijai po 1931 m. sukilimo, kova su mokytojų scholastika pamažu pritrilo, tačiau dėl rusų revoliucinių demokratų ir Vakarų Europos pažangiosios minties įtakos ji vėl ėmė kilti su nauja jėga.

Lietuvos mokytojai kaip piliečiai, kaip humanistai, kaip liaudies švietimo gyvenimo vilčiai ir lūkesčių reiškiėjai bei kovotojai už jų realizavimą priešinosi bet kokiui didžiųjų

kaimynų mėginimui nutautinti lietuvių liaudį - germanizuoti, rusinti, polonizuoti. Atkakliai buvo siekiama išlaikyti mokyklose gimtąją lietuvių kalbą.

Apie mūsų mokytojų socialinį aktyvumą kalbamąja prasme galima spręsti pirmiausia iš Mažosios Lietuvos kultūrinio gyvenimo nuo XVII a. Nacionalinės asimiliacijos politika Prūsijoje ypač sustiprėjo XVIII a. pradžioje, nes badas ir karas išnaikino daugiau kaip pusę Rytprusių gyventojų. Po šių įvykių prieš sustiprėjusią asimiliaciją, lietuvių kalbos gujimą iš mokyklos gyvenimo XIX a. pradžioje ir jo viduryje pilietinėmis, socialinėmis, kultūrinėmis bei pedagoginėmis priemonėmis kovojo to krašto lietuviškų mokyklų mokytojai. Ši kova apimdavo įvairias sritis: iš pradžių religiją, vėliau - mokyklą, švietimą, etnografinius dalykus, literatūrą, kalbos mokslą ir kt. Tačiau asimiliatorių jėgos buvo didesnės - "Galutinai lietuvių kalba išnyksta iš (...) mokyklų 1872 m. spalio 15 d." (2, p. 40).

Carinių represijų spaudžiami, XIX a. aktyviai priešinosi asimiliacijai ir Didžiosios Lietuvos mokytojai bei šviesuomenė.

XIX a. pradžioje Lietuvos mokyklose ima išsigalėti lenkų kalba, o kartu ir polonizacija. 1828 metais paprinėse ketverių metų mokyklose įvedama rusų kalba. Lietuvos šviesuomenė imasi aktyviai plėsti lietuviškų mokyklų tinklą. Šito nesustabdė nei karių mokyklų, tarp jų ir Vilniaus universiteto uždarymas po 1931 metų sukilimo, kuriame dalyvavo daugelis moksleivių bei universiteto dėstytojų ir studentų.

Naujas moksleivių judėjimas, dažnai globojamas mokytojų, kilo ir 1848-1849 metais, kai visoje Europoje vilnijo revoliuciniai neramumai.

1853-1864 metų demokratiname sukilime dalyvavo nemaža mokytojų ir mokinių, todėl veikiai Kauno ir Vilniaus gubernijų vietinės kilmės mokytojai buvo atleisti, o vidurinių mokyklų mokytojai - pakeisti pravoslavais. Mokyklose imta galutinai įtvirtinti dėstomąją rusų kalbą. Pradėtos rusinti ir užnemunės mokyklos, neva ginant tautines mazumas nuo polonizacijos.

Asimiliacinės prievartos keliu 1864-1865 metais buvo uždrausta lietuviška spauda lotyniškėmis raidėmis ir įvestas rusiškas raidynas - kirilica. Prieš šią asimiliacijos priemonę aktyviai stėjo Lietuvos liaudis ir jos mokytojai, įgiję originalų slaptosios mokyklos daraktoriaus statusą. Daraktoriais dirbo

Šimtai šviesiausių protų, pažangiausių asmenybių: Juozapas Aničkštis, Jonas Biliūnas, Pranas Bložė, Silvestras Gimžauskas, Jonas Katelė, Gabrielis Matijaušis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Mataušas Sargelis, Povilas Višinskis ir kt. Daugelis jų mokė vaikus veiktui arba tik už pragyvenimą ir pastogę.

Slaptosios lietuviškos mokyklos iš tikrųjų tapo ne tik elementaraus švietimo, bet ir kovos su carine priespauda židiniais. O mokyklų veikla caro nacionalinės priespaudos sąlygomis rodė Lietuvos mokytojų didvyriškumą, pasiaukojimą ir ryžtą kovoti dėl teisės mokyti vaikus gimtąja kalba. Nukentėjo nuo caro represijų ir tie mokytojai, kurie apskritai buvo nepageidaujamų politinių pažiūrų. Antai Šiaulių gimnazijos mokytojas Voznesenskis buvo ištremtas į Archangelskō sritį, todėl, kad "užkūrė jaunimą materializmo ir socializmo idėjomis" (3, p. 111, 112).

Žiauriai lietuvių asimiliaciją per mokyklas buvo siekiama vykdyti ir Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte (1919-1939 m.). 1925 metais čia dar veikė keliasdešimt lietuviškų mokyklų, tačiau nuo 1927 metų jos buvo jau tik privačios, išlaikomos "Ryto" ir "Kultūros" draugijų. Nuo 1938 metų liko vos dvi privačios pradinės mokyklės ir viena lietuviška gimnazija.

Siekdami išvengti nutautinimo, Vilniaus miesto lietuviai steigė vadinamąsias tėvų mokyklas bei skaityklas. Aktyviausi kovotojai su asimiliacija buvo Vilniaus krašto lietuviai mokytojai, kurių veikla laukia išsamaus istorikų tyrinėjimo bei nušvietimo.

Pažangiausieji Lietuvos mokytojai paliko gražų pėdsaką visoje savo tautos istorijoje. Aptinkame šių pėdsakų ir kelyje į Lietuvos nepriklausomybę XX a. pirmajame ketvirtyje bei Lietuvos Respublikos metais.

Rokiškyje stovi N. Petrulio paminklas buvusiam Obelių mokytojui Edvardui Tiškui, 1919 m. žuvusiam kautynėse su okupantais vokiečiais. Joniškių rajone tais pačiais metais nuo vokiečių okupantų žuvo mokytoja Pranė Dastaitė, suvaikijoje buvo nukautintas mokytojas Julius Zonelis, Panevėžyje - mokytojas Simonas Grybas. Mokytojų, kovojusių už šviesią Lietuvos ateitį, buvo ir daugiau.

1918-1940 metai Lietuvai buvo audringas tautinės mokyklos kūrimo laikmetis. Apie jį šių dienų Lietuvos mokytojų sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo rezoliucijoje sakoma, kad Lietuvos Res-

publikoje buvo "... išugdyta gausi tautiškai susipratusi inteligentija, kurios žymią dalį sudarė pradinį mokyklų ir gimnazijų mokytojai; suformuotas tautos pradinį mokyklų ir gimnazijų tinklas; sukurtos savitos tautinės aukštosios mokyklos; išleista daug originalios ir verstinės mokslinės, metodinės, šviečiamosios literatūros" (5, p. 1.).

Amžiaus trečiojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvoje paskelbtas privalomas pradinis mokslas, ketvirtojo dešimtmečio pradžioje imta pereiti iš keturmečio pradinio mokymo į šešiametį, nemaža gabaus jaunimo vyko studijuoti į užsienio aukštąsias mokyklas, siekė ten mokslinių laipsnių. Lietuvoje veikė žydų, lenkų, vokiečių, rusų, latvių bei mišrios tautinių mažumų mokyklos. Lietuvos mokytojai buvo pats aktyviausias visuomenės elementas kuriant nepriklausomą Lietuvą.

Lietuvos Respublikos metais ypač aktyvi buvo mokytojų profesinė veikla. Daugelis jų buvo originalių pedagoginių leidinių autoriai. Bendraisiais liaudies švietimo klausimais rašė J. Janavičienė, J. Laužikas, A. Timinskis; pedagogikos mokslo klausimais - V. Čepinskis, J. Domeika, A. Gučas, St. Kairiūkštis, P. Lašinskis, J. Lazauskas, P. Maldeikis, A. Merkelis, J. Mačiulis, A. Šerkšnys, T. Šuravinas, J. Vabalas-Gudaitis; auklėjimo klausimais - P. Jurgelevičius, V. Kamantauskas, A. Maceina, M. Pečkauskaitė, A. Sušinskis; mokyimo metodikos - V. Avižonis, V. Bičiūnas, V. Čižiūnas, P. Dineika, A. Jakušionis, A. Jurgelionis, J. Klusis, M. Mačernis, J. Mašiotas, V. Petronis, J. Talmantas, A. Vireliūnas, K. Žilinskas. Įvairius liaudies švietimo bei pedagogikos klausimus gvildeno A. Busilas, J. Geniušas, J. Gobis, O. Narušytė, V. Ruzgas, St. Šalkauskis.

Lietuvos Respublikos mokytojų socialinį aktyvumą akivaizdžiai patvirtina ir šimtai originalių lietuviškų vadovėlių, tūkstančiai mokslinių pedagoginių straipsnių. Ir visa tai buvo padaryta per du dešimtmečius, turint iš praeities labai skurdžią liaudies švietimo bazę - carinės Rusijos palikimą.

Lietuvos mokytojai nuo 1940 metų savo socialinį aktyvumą reiškė labai sunkiomis istorinių kataklizmų - stalinizmo, voliumtarizmo, sąstinglo sąlygomis. Lietuvos mokytojas, kaip ir visai lietuvių tautai, tuo laikotarpiu sunku buvo rasti teisingą poziciją, orientuotis tarp didžiųjų kaimynų, turinčių ryklišką apetitą...

Tais metais Lietuvos mokytojai, kaip vienas aktyviausių tautos sluoksnių ir kaip potencialūs nacionalinio bei socialinio teisingumo reiškėjai, nemažai nukentėjo. Stalino represijų mašina traiskė tauriausias, ryškiausias, aktyviausias ir valingiausias asmenybes.

Raudonajai armijai įsitvirtinus Lietuvos Respublikoje ir Lietuvą inkorporavus į Sovietų Sąjungą, 1941 metai buvo lemtingi daugeliui inteligentų ir ypač mokytojų.

Teisingai nurodo istorikas A. Garliauskas, kad "... visi diktatoriai, vadintųsi jie staliniais, hitleriais ar turėtų kitą pavadinimą, užgrobę svetimos šalies teritoriją, pirmiausia stengiasi išnaikinti aktyviausią jos tautos dalį" (6, p. 2).

Iš tikrųjų 10 tūkstančių Lietuvos mokytojų, 1940 metų vasarą atvykusių į savo suvažiavimą Kaune, po oficialių vyriausybės atstovų kalbų vieningai atsistojo ir sugiedojo tada jau nebegaliojusį himną - V. Kudirkos "Tautišką giesmę". Tuo jie pasirašė sau nuosprendį. 1941 m. birželio mėn. į Sibirą buvo ištremti 904 mokytojai ir apie pusantro tūkstančio jų šeimos narių (ištremti 777 pradinėjų mokyklų mokytojai, 14 - progimnazijų, 84 - gimnazijų, 6 - mokytojų seminarijų, 8 - technikumų, 15 - amatų mokyklų mokytojų) (7, p. 699).

Be to, iki 1941 m. birželio 13 d. 59 mokytojai buvo nužudyti arba ištremti, 29 žuvo pačioje karo pradžioje, 80 išvaduoti iš kalėjimų (8). Taigi nukentėjo per 1000 mokytojų - tautininkų sąjungos, "Jaunosios Lietuvos" organizacijos, tautininkų daktaro Jono Basanavičiaus mokytojų sąjungos, šiaulių sąjungos, įvairių katalikiškų organizacijų, kairiųjų buržuazinių partijų aktyvių narių bei vadovų. Iš viso nuo stalinizmo represijų prieš Antrąjį pasaulinį karą ir jo pradžioje nukentėjo pastrečio tūkstančio Lietuvos mokytojų ir jų šeimos narių. Pagal 1943 m. publikuotus duomenis (9), per vienerius tarybinės santvarkos metus Lietuva neteko 27421 žmogaus.

Su pasibaisėjimu skaitome, pavyzdžiui, stalinizmo treptinės Dalios Grinkevičiūtės prisiminimus, pasakojančius, kaip treptyje žuvo mokytojų Grinkevičiaus, Markevičiaus, Dauliausko, Totoraičio šeimos (10, p. 97). Su šurpū sužinojome apie mokytojų iš Jonavos Adelės ir Bolio Gerų šeimos likimą Sibiro kalėjimuose ir tremtyje (11, p. 3). Knyžiaus kelias Sibire nuėjo mokytojai. 1941-ųjų metų traukiniui E. Andrijauskienė, S. Antoni

čius, J. Baltakys, P. Bliudžius, V. Dėdinas, J. ir M. Gabšiai, V. Gudeika, J. Juodėška, J. Kanapeckas, A. Kryžanauškas, A. Kuprienė, P. Kuzmickas, J. Mikšys, J. Rainys, J. Rinkevičius, J. Sakalauskas, D. Staniūnas, V. ir E. Urbanavičiai, V. Vyšniūnas, šimtai kitų. Vien iš Kelmės rajono 1941 m. birželio mėn. buvo išstremta į Sibirą apie 300 šeimų. Tarp jų buvo ir Šaukėnų pradinės mokyklos žydų komplekto mokytoja Hanė Rozentalienė (12, p.3).

Antrojo pasaulinio karo metais ir jo išvakarėse mokytojai savo aktyvią socialinę prigimtį realizavo kaip mokėjo ir kaip sąžinė liepė. Antai 1940 metais, tik prasidėjus okupacijai, mokytojai buvo atitraukti nuo tiesioginio darbo ir dalyvavo organizuojant apskričių, valsčių, bažnytkaimių kultūros židinius, kurie turėjo kelti kultūrinį liaudies lygį, jos politinį sąmoningumą, plėtoti bendrąjį lavinimą, įveikti mažaraštingumą. Komjaunimo, profsąjungos ir kitų visuomeninių organizacijų kūrimas ir jų veikla be mokytojų irgi negalėjo apsieiti. Sparčiai tuomet vyko žemės reforma. Agronomų, matininkų aktyvūs pagalbininkai irgi buvo mokytojai. Kai buvo nacionalizuojami dvarai, mokytojai padėjo surašinėti jų vertybes ir perdavinėti muziejams. Žinoma, ši visuomeninė veikla daug kuo nesutapo su mokytojo nuostata bei įsitikinimais. Tai buvo valdžios priimta pareiga, kurios nevykdyti buvo nevalia.

Be mokytojų tais metais "liaudies" valdžia negalėjo žengti nė žingsnio. Tik pedagoginis darbas vėlavo. 1940-1941 mokslo metai prasidėjo "socialistinėje" Lietuvos mokykloje tik rugsėjo 16 d. Visai nebuvo lietuviškų vadovėlių, metodinių priemonių. Niekas nežinojo, kaip dirbti, nors valdžia prisakinėjo dirbti "naujoviškai". Pirmą kartą Lietuvos mokytojas buvo paklupdytas, nužemintas mokinio akyse: jis kartu su savo mokiniais turėjo pjaustyti iš "buržuazinių" vadovėlių buvusios santvarkos vadovų portretus, Lietuvos valstybės ženklus, vėliavas, herbus, - visa tai, ką neseniai mokė šventai gerbti, branginti ir ginti.

Deja, mokytojų pastangų dirbti naujomis sąlygomis "liaudies" valdžia neįvertino. Daugelis mokytojų ir mokyklų vadovų kaip potencialūs "kenkėjai" ir nepatikimi politiškai buvo masiškai kilnojami iš vienos vietos į kitą. Antai 1940 m. rugpjūčio 9 d. "Mesa" paskelbė, kad atleidžiama 12 gimnazijos vadovų: Liržų J. Janonio gimnazijos direktorius J. Vosylis, Vilka-

viškio J. Basanavičiaus gimnazijos direktorius L. Paliulis, Ukmergės J. Biliūno - J. Švibas, Utenos - J. Alesa, Kauno 4-tosios - E. Čiurlionis, Zarasų K. Būgos - P. Gipiškis, Vilniaus 3-čiosios berniukų gimnazijos direktorius A. Petraitis, Kauno "Aušros" mergaičių gimnazijos - M. Skardžiuvienė, Marijampolės Rygiškių Jono - A. Daniliauskas ir kt.

Beje, 1940/41 m. m. mokytojų skaičius padidėjo 900 žmonių. Tačiau tai - tik kiekybinis rodiklis. Iš tikrųjų tai buvo mokytojai be pedagoginio cenzo. Jų buvo gerokai daugiau, nes daug senųjų mokytojų emigravo į Vokietiją, metė mokytojo darbą, buvo suimti, atleisti už politinį nepatikimumą. Nuo tada ir ėmė sparčiai smukti Lietuvos mokytojo prestižas...

Nuo pat pirmųjų hitlerinės okupacijos dienų Lietuvos mokytojai smerkė masines gyventojų žudynes. Tais metais skaudžiai nukentėjo daugelis Lietuvos mokytojų patriotų. Buvo nužudyti mokytojai P. Baršauskas, B. Dapkus, S. Dievulis, V. Gloveckas, A. Juzumas, J. Klekštė, J. Keisminas, K. Mačernis, E. Makštys, T. Stelmokaitė, J. Vilimas. Karo pradžioje nužudyti 23 Lietuvos mokytojai (13, p. 3).

Skaudus laikotarpis Lietuvos mokytojams buvo ir pokario metai. Panevėžio mokytojas J. Miševičius, 1941 metais jautriai reagavęs į tai, kad besitraukiantys raudonarmiečiai žiauriai nukankino kelis Panevėžio chirurgus ir per jų laidotuves pasakęs atsisveikinimo kalbą, tuoj po karo buvo ištremtas į Sibirą. Čia atsidūrė ir mokytojai M. Babilius, A. Dambrauskas, J. Gražulis, J. Greičius, A. Kasiulis, R. Klausčius ir tūkstančiai kitų.

Dar nežinoma, galutinai nesuskaičiuota, kiek Lietuvos mokytojų ir apskritai gyventojų buvo ištremta 1941-1952 metais. Tačiau galima neabejoti poeto Justino Marcinkevičiaus žodžiais, kad "...užsimota tada buvo iš esmės prieš inteligentiją, ypač prieš mokytoją" (14, p. 11). Vienais duomenimis, Lietuvoje 1941 ir 1945-1952 metais represuota 200-240 tūkst. gyventojų (15, p. 2). Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio seimo tarybos narys J. Juzeliūnas nurodo per 300 tūkst. skaičių. 1941 metais tarp represuotųjų buvo apie 8 proc. mokytojų, o 1945-1952 metais, reikia manyti, jų galėjo būti apie dešimt tūkstančių.

Ne tik Lietuvos pagrindžio rezistencijai pokario metais, bet ir berijinio genocido politikai tenka kaltė, kad žuvo šim-

tai mokytojų visuomenininkų, tikėjusių tarybine santvarka. Tai mokytojai: J. Ambraška, B. Bukonis, F. Čekeliovaitė, J. Jančiauskas, S. Jenavičius, P. Jankutė, M. Kareiva, A. Karšienė, M. Musteikis, M. Pirštelis, S. Remeikaitė, B. Stalilionis, O. Sukackienė, L. Valteris, K. Varkakojis, V. Žvirblis ir kt.

Šiandieninės pertvarkos metais mokyklai ir mokytojui teisingai priekaištaujama už tai, kad ilgus stalinizmo ir sąstingio metus autoritarinės, gniuždančios, morozoviškos pedagogikos pagalba buvo siekiama dvasiškai, moraliai pavergti žmogų, pajungti jį "didžiųjų vadų ir mokytojų" valiai. Tačiau negalima nematyti to laikotarpio ir šviesių mokytojų, kurie sunkiais stalinistinės ir brežnevinės pedagogikos, visuomenės ir mokyklos sąstingio metais sugebėjo ugdyti humanistinę asmenybę, aktyviai kėlė jauniosios kartos idėjinį-politinį ir tautinį sąmoningumą, skatino mokslinį-profesinį, kultūrinį-buitinį brandumą.

Mūsų tyrimų nustatyta, kad 75 proc. Lietuvos mokytojų brežnevinio sąstingio metais buvo neutralūs skleidžiant mokyklose deformuoto socializmo idėjas, 15 proc. mokytojų kiek įmanoma stengėsi neapgaušinti savo auklėtinių, dirbo pagal sąžinę, o 10 proc. pataikavo valstybinės-partinės biurokratijos aparatui ir neapsaugojo mokinių nuo tautinio nihilizmo, propagavo "brandųjį socializmą" ir pranašavo šviesų "komunizmo rytojų". Tas dešimtadalis dabar ir yra kam kozišis, kaltinant visus mokytojus ir apskritai mokyklą už tariamą kartų praradimą.

O kokia mūsų mokytojų tikra pozicija buvo 1989 metais, visuomenės pertvarkos ir tautinės mokyklos atgaivinimo procesuose? Tyrimų nustatyta, kad, deja, tik trečdalis mokytojų aktyviai dalyvavo pertvarkoje. Per 40 proc. pritarė jai, bet patys beveliojo būti nuošalyje. Apie 15 proc. visai netikėjo pertvarkos sėkme, o 5 proc. - indiferentiškai pertvarkai. Kitų pozicija - nenustatyta. Tačiau apskritai pertvarkai prieštaraujančių respondentų nebuvo.

Įdomus tų dienų Lietuvos mokytojų požiūris į tautines problemas. Antai 92 proc. mokytojų manė, kad būtina respublikoje įvesti Lietuvos pilietybę (Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto sociologų tyrimais, 93 proc. Lietuvos gyventojų pritarė, kad būtų priimtas Lietuvos TSR pilietybės įstatymas) (16, p. 2). Lietuvos mokytojai visada

buvo aktyvūs kovotojai prieš lietuvių tautos asimiliaciją, kuri ir išliko. Tyrimų nustatyta, kad 83 proc. mokytojų buvo įsitikinę, jog Tarybų Sąjungoje vykdyta tautų asimiliacijos politika buvo neteisėta (už šią politiką pasisakė tik 5 proc. mokytojų, daugiausia – sukūrusių skirtingų tautybių šeimas, 12 proc. respondentų nuomonė nenustatyta). Didžioji dauguma (apie 80 proc. mokytojų manė, kad kiekvienos tautybės pilietis turi turėti realią teisę mokytis gimtąja kalba bendrojo lavinimo mokykloje, 95 proc. mokytojų pasisakė už tai, kad būtų sugrąžintos Lietuvos gyventojams tradicinės religinės ir tautinės šventės, o 99,5 proc. – visi tautiniai simboliai: trispalvė vėliava, "Tautiška giesmė" kaip himnas, Vytis, Gedimino stulpai (tyrimų metu nė vienas šių simbolių dar nebuvo įteisintas). 92 proc. mokytojų manė, kad Mažojoje Lietuvoje nereikėjo rusinti baltų vietovardžių.

Visa tai rodo, kad šiandieninio Lietuvos mokytojo tautinė savimone yra pakankamai aukšta, kad mūsų mokytojas turi tinkamą socialinio aktyvumo nuostatą tautinei mokyklai atgaivinti, reikia tik gerų organizacinių bei materialinių sąlygų jai realizuoti.

LITERATURA

1. Lukšienė M. Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje. – Kaunas, 1970.
2. Bruožis A. Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos. – Kaunas, 1935.
3. Очерки истории школы и педагогической мысли СССР. – М., 1976.
4. Šmėllis B. Vilniaus Golgota. – V., 1950.
5. Tėvynės šviesa. – 1939. – Birž. 9.
6. Tėvynės šviesa. – 1939. – Geguž. 19.
7. Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 4. – V., 1988.
8. Lietuvos TSR CVA, f. R – 629, ap. I, b. 827^u, l. 75.
9. 1944. Lietuvos visuomenės kalendorius. – Kaunas, 1943.
10. Pergalė. 1988. – Nr. 8.
11. Tiesa. – 1988. – Rugpj. 17.
12. Bičulis. Kelmės RKP komiteto ir RKP laikraštis. – 1989. – Birž. 13.

13. Tėvynės šviesa. - 1989. - Geguž. 24.
14. Literatūra ir menas. - 1988. - Geguž. 28.
15. Vakarinės naujienos. - 1988. - Rugs. 16.
16. Tiesa. - 1989. - Rugs. 7.

Ina Daugytė

PEDAGOGIKOS MOKSLO PADĖTIS RESPUBLIKOJE:
INFORMACINIS ASPEKTAS

Respublikos visuomenės ekonominės reprodukcijos pagrindiniu resursu turi tapti mokslo žinios ir technikos progresas. Tai akcentuojama planuojant Lietuvos mokslo ir technikos pažangos perspektyvą 1991-2010 m. Toliau socialinėmis-ekonominėmis sąlygomis itin aktualu atlikti nuodugnią respublikos mokslo laimėjimų analizę, išryškinti prioritėtines tolesnės mokslo raidos respublikoje kryptis. Spręsti šį sudėtingą uždavinį galima keliais būdais, tarp jų tradiciniu bandymų-klaidų keliu, renkant ir analizuojant įvairių mokslinių ir gamybinių organizacijų siūlymus arba taikant naujausias mokslometrinės analizės metodikas. Vienas iš pastarųjų variantų - mokslinių disciplinų raidos analizė informaciniu aspektu.

Kokius pagrindinius uždavinius turėtų padėti spręsti tokios analizės rezultatai? Respublikoje yra susiklosčiusios tradicinės mokslinių tyrimų kryptys. Keičiantis respublikos ekonominiam mechanizmui, ne visos jos atitiks liaudies ūkio poreikius. Kita vertus, reikia atsižvelgti į respublikos mokslinio potencialo galimybes, tinkamą jo reprodukciją, skatinti tuos tyrimus, kurių yra realiai didesnis įdirbis. Kokie respublikoje praktikuojamų mokslo šakų laimėjimų įvertinimo kriterijai? Kiekviena mokslo šaka nėra vienalytė. Ją sudaro tam tikras mokslinių disciplinų skaičius. Mokslinė disciplina - pagrindinė mokslo audinio ląstelė. Ji laikoma susiformavusia, jeigu atitinka šiuos požymius:

1. Mokslinį (tam tikro tyrimo dalyko fiksavimas, mokslinių interesų srities išskyrimas).
2. Mokslinį-pedagoginį (šios srities kadrų buvimas ir rengimas).
3. Mokslinį leidybinį (tam tikro mokslinio profilio mokslinės periodikos funkcionavimas, šios krypties moksliniai lei-